

Nézőpontok

Mihály Ottó

És mi lesz az osztályfőnöki funkciókkal?¹

Végig kell gondolnunk, hogy változnak-e, alakulnak-e, egyáltalán megmaradnak-e az osztályfőnöki funkciók, és amennyiben megmaradnak, biztosan egy meghatározott személyhez kell-e kötni őket.

Az osztályfőnöki funkcióról történő gondolkodás elvezet a jelenkori magyar pedagógia néhány alapvető kérdéséhez, azokhoz az új, illetve meg- vagy felerősítendő szakmai kompetenciákhoz, amelyeket a megváltozott helyzet vár el a pedagógusoktól. E kompetenciák összekapcsolása az osztályfőnök tevékenységével, azzal a magyarországi tradícióval függ össze, amely szerint az osztályfőnök a nevelési feladatok fókuszában áll, ezek megoldásában kitüntetett szerepet játszik. Ugyanakkor valamennyien tudjuk, hogy ezek a kompetenciák az iskolában semmit sem oldhatnak meg, ha csupán az osztályfőnök munkájában vannak jelen, ha fennmarad az az alaphelyzet, hogy az osztályfőnök egymagában képviseli a nevelés szempontjait egy elszakbarbárosodott tantestülettel szemben. Nem lehet, hogy továbbra is csak ő jelenítse meg egy „termelésre beállított nagyüzemben”, hogy ott mégiscsak emberek léteznek. Fontos lenne, hogy az iskola egészében megerősödjön a gyereket tekintetbe vevő nevelési szemlélet akkor is, ha ez önmagában még nem változtathatja meg a magyar iskola alapvető jellegzetességeit.

Ebben a megváltozott helyzetben végig kell gondolnunk, hogy változnak-e, alakulnak-e, egyáltalán megmaradnak-e az osztályfőnöki funkciók, és amennyiben megmaradnak, biztosan egy meghatározott személyhez kell-e kötni őket. Hiszen az osztályfőnöki órák hagyományos témáinak egy része felszívódik a Nemzeti alaptanterv által leírt témákban, és ezáltal már az egész iskola működését meghatározó tantervi struktúrát gazdagítja.

Mindezek alapján a következő kérdésekre keresem a választ. *Van-e osztályfőnök? Lesz-e osztályfőnök? Lehet-e osztályfőnök? Kell-e osztályfőnök, illetve osztályfőnök kell-e?*

Van-e osztályfőnök?

Az Új Pedagógiai Szemle 1993. évi 3. számában egy nagyon komoly összeállítás jelent meg az osztályfőnök tevékenységéről, funkcióiról, s az első osztályfőnöki tanácskozás² is sok információt, elemzést, anyagot halmozott fel erről a kérdésről. Én magam is megpróbáltam 1993-ban definiálni az osztályfőnöki szerepkört. Némileg pontosítva az akkori meghatározást: *az osztályfőnök az a pedagógus, aki*

¹ A tanulmány a Második Országos Osztályfőnöki Tanácskozáson 1995. június 26-án elhangzott előadás megszerkesztett változata.

² Az Első Országos Osztályfőnöki Tanácskozásra 1992 áprilisában került sor Szombathelyen a Művelődési és Köznevelési Minisztérium, az OKI Iskolafejlesztési Központja, az Iskolafejlesztési Alapítvány és a Vas Megyei Pedagógiai Intézet szervezésében.

jogszabályokba foglalt módon az iskola szervezeti és működési szabályzata és házirendje alapján egy adott időszakban egy iskolai osztály esetében különleges, részben adminisztratív, részben szervezési, részben pedagógiai felelősséggel és jogokkal rendelkezik. Tehát nem egyszerűen pedagógiai, hanem egy jogszabály által legitimizált pedagógiai felelősségről, különleges helyzetről van szó.

A jogszabályba foglalt mód itt két dolgot jelent. Egyrészt azt, hogy ez megfizetett és megfizethető tevékenység (függetlenül attól, hogy szerb vagy osztrák módon van-e megfizetve), másrészt azt, hogy része az iskola számára kötelezően előírt tevékenységnek. E definíció alapján elmondhatjuk, hogy ma van osztályfőnök, hiszen az 1993-as közoktatási törvény a 114. paragrafusában az ingyenes tanórai foglalkozásokat körvonalazva nem hivatkozhat másra, mint az 1978/79. tanév óta érvényben levő nevelési-oktatási tervre. Ez a dokumentum ugyan azóta sok vonatkozásban vesztett kötelező jellegéből, hiszen rengeteg kivétel jöhetett létre, de nem került hatályon kívül helyezésre. A nevelési-oktatási tervben pedig az osztályfőnöki óra mint kötelező tantervi óra szerepel, s a mai iskolai gyakorlat ennek megfelelően működik.

Mára azonban a helyzet megváltozott. A jogszabályokba foglalt forma meglehetősen bizonytalan: jelenleg nincs ugyan kizáró jogszabály, de az osztályfőnöki funkció nem egyértelműen kötelező. Az első kérdésre válaszolva tehát elmondhatjuk, hogy *ma van osztályfőnök* egyrészt azért, mert ezt egy érvényes jogi dokumentum kimondja, s egy még működő finanszírozási rendszer lehetővé teszi elismerését, másrészt pedig a szokásjog alapján. Tudomásul kell azonban venni, hogy e funkció betöltése a rendszer szintjén ma már nem kötelező.

Lesz-e osztályfőnök?

A NAT érvénybelépésével a törvény módosításának idevágó elemei is megváltoznak. Ennek értelmében a magyar iskolarendszerben *jogilag előírva nem lesz osztályfőnök*. Ez azt jelenti, hogy a rendszer szintjén egy iskola nyugodtan működhet úgy, hogy nincs egyetlen osztályfőnöke sem. A NAT ugyanis nem említi az úgynevezett osztályfőnöki órát, nem zárja ki azonban, hogy legyen ilyen a helyi tantervben. Ugyanakkor a törvény nem nevezi meg az osztályfőnököt mint az iskolában ellátandó feladatkör felelősét. Tehát abban az értelemben, ahogyan korábban definiáltuk ezt a szerepet – mivel a jogszabályokban foglalt módon megszűnik –, az iskolában nem lesz osztályfőnök. Teljesült tehát az Új Pedagógiai Szemle körkérdésére³ válaszoló elméleti és gyakorló szakemberek igénye: megszűnt az osztályfőnöki tevékenység központi szabályozása.

Ebből adódik a címben megfogalmazott kérdés: *és mi lesz az osztályfőnöki funkciókkal?* E kérdésnek van egy alkérdése: értelmessé lehet-e tenni az osztályfőnök tevékenységét, azaz kell-e egyáltalán osztályfőnök az új szabályozási rendszerben, a modernizálódó iskolában?

Lehet-e osztályfőnök?

A kérdésre viszonylag egyszerű a válasz. Igen, lehet, hiszen nem kötelezően, de a kötelező óraszám felül fennmaradó keret terhére finanszírozható az osztályfő-

³ Új Pedagógiai Szemle, 1993. 3. sz.

nők külön tevékenysége is. A kérdés végső soron az iskola és a fenntartó megállapodásán múlik. Az osztályfőnök léte, nemléte, funkciói, feladatai az intézmény szakmai autonómiájának kérdésévé váltak. Lehetőség van a funkció létrehozására.

Hol, melyik szabályozási dokumentumban helyezhető el az osztályfőnök és az általa megtestesített funkció? A törvény alapján két ilyen dokumentum van: a szervezeti és működési szabályzat és az iskola pedagógiai programja.

A szervezeti és működési szabályzat helyezheti el az osztályfőnököt az iskola alapműködési elemeiben és struktúráiban, biztosítékot tud adni arra, hogy ez a munkakör az egész iskola működésében meghatározott módon jelen legyen. S mivel az SZMSZ-ben rögzített működési funkciók feltehetően finanszírozandó funkciók is, az adott iskola az elfogadott SZMSZ alapján igényelheti e funkció finanszírozását is.

Szakmai szempontból a legfontosabb helyi dokumentum az iskola *pedagógiai programja*. Az érvényben levő közoktatási törvény 48. paragrafusa definiálja azt, hogy mi tartozik egy intézmény pedagógiai programjába. Ennek kell rögzítenie, hogy az adott iskola milyen pedagógiai célok mentén és hogyan kíván működni. A pedagógiai program ennek értelmében a szakmai tevékenység alapvető meghatározójává válik. Nem csupán azért, mert ezt a tantestület egésze elfogadja és hozzájárul az iskolaszék, hanem azért is, mert a fenntartónak kell jóváhagynia, s ez egyben finanszírozási kötelezettséggel jár.

Van tehát szabályozási helye az osztályfőnöki tevékenységnek a jelenlegi rendszerben, de a funkció és a teljes feladatrendszer számára *az iskola által létrehozott és a fenntartó által szentesített dokumentumokban kell megteremteni a jogszabályi biztosítékokat*.

Kell-e osztályfőnök, illetve osztályfőnök kell-e?

A kérdésre csak azután adhatunk választ, ha megnéztük, hogy pontosan miben áll az osztályfőnök funkciója, illetve hogy létezik-e más megoldás ezen funkció ellátására, szükség van-e ennek az egy személyben történő perszonalizálására.

Az Új Pedagógiai Szemle említett számában nagyon sokféle funkció van megemlítve. Az osztályfőnöki funkció (tevékenység? szereprendszer? feladatrendszer?) eddig három dimenzióban jelent meg: a tanulók, a tantestület (elsősorban a mikrotantestület, azaz az egy osztályban működő pedagógusok) és a szülők irányában. Úgy vélem, hogy az elkövetkezendő időszakban a megváltozott tartalmi irányítás miatt megjelenik e funkció negyedik dimenziója is.

Az osztályfőnök szerepe a NAT elterjesztésével a helyi tantervek kialakítására is kiterjedhet. Ez megjelenhet olyan módon, hogy valamilyen formában elkülönül egy tartalmi rész a tanterven belül osztályfőnöki feladatként, de úgy is, hogy a tervezést a pedagógusoknak egymással együttműködve kell elvégezniük. Biztos azonban, hogy az osztályfőnökre különös felelősség hárul a helyi program, helyi tanterv kialakításában.

A funkció három dimenziója kiegészítve az utóbbi negyedikkel rendkívül *integratív feladatkört* sejtet, hiszen ezek a feladatsorok nem függetlenek egymástól, a hozzájuk tartozó tevékenységek nem külön-külön zajlanak le, hanem mindegyik beleütközik a másik feladatsor területének tevékenységeibe. Ebből eredően az osztályfőnöki funkció rendkívül *konfliktusos funkció*. Hiszen nem egyszerűen arról van szó, hogy valamilyen leírt program menete alapján el kell végezni bizonyos feladatsorokat, sokkal inkább arról, hogy ellentétes érdekeket, nemritkán

egymást kizáró törekvéseket kell menedzselni. Vagyis felvállalni egyfelől a felmerülő konfliktusok regisztrálását, elemzését, másfelől bizonyos konfliktuskezelő taktikák és stratégiák megjelenítését.

Ismerve a jelenlegi helyzetet, kijelenthetem, hogy az említett, most már négy dimenzió és a belőlük eredő feladatsor jelentősége a következő időszakban nem gyengül, hanem erősödik.

Ennek egyik oka a törvényi szabályozásban található, amelynek egyik jellegzetessége a diákjogok bővítése, illetve garanciális megerősítése. Ebből következően az osztályfőnök hagyományos szerepe, amelynek során a diákoknak közvetíti az iskola elvárásait, erősen megváltozik. Nem pusztá közvetítésről van már szó, hanem egyeztetésről. Nem elég az iskola követelményeinek mególy kulturált, felkészült, gyerekszerető közvetítése a tanulók „felé”, hanem egyeztetni is kell a diákok és az iskola elvárásait.

A mai törvényi szabályozásban elképzelhetetlenné válik egy olyan házirend, amely csak a gyerekekre vonatkozik, amelyben például három késés egy igazolatlan órával jár, de hogy a pedagógus hányszor késhet el, ahhoz semmi köze nincs a házirendnek. Egy házirend a mai jogszabályok szerint csak akkor érvényes, ha a házban dolgozók mindegyikére vonatkozik.

Hasonló a helyzet a szülői jogokkal. A törvény a szülők jogait jelentős mértékben bővíti és garanciákkal erősíti. Törvényi lehetőség van arra, hogy az iskolai konfliktusokat ki lehessen vinni az iskolából, és jogi úton lehessen megoldást keresni rájuk. Nem működik már az az elképzelés, hogy az iskola képviseli az államot, a jót, a szépet, az erkölcsösöt, a rendeset, és az ő dolga, hogy megnevelje a szülőket. Ma már nem erről van szó. A mai iskola az adott közösség, az adott köz, ezért elsősorban az adott kliensek iskolája. A szülők szervezete rendelkezik egy sor olyan joggal, amely nélkül nem tud működni az iskola. Az iskolaszéknek például el kell fogadnia egy sor olyan dokumentumot, amelynek elfogadása feltétele az iskola működésének.

Várhatóan megváltozik az osztályfőnök közvetítői szerepe a tantestület irányában. Korábban ez a közvetítés is egyszerűbb volt, hiszen maga a tantestület is közvetített bizonyos előírt tartalmakat. Nem volt mód egyezkedésre abban, hogy például a fizikatanár a hatodik osztályban mit is tanít. Ma, amikor helyi tantervek készülnek, kemény alkufolyamatokra lehet számítani ezen a területen is. Ez akkor is így lesz, ha az intézmények többsége be fog menni a „mintatanterv vendéglőbe”, megrendel egy helyi tantervet, és eszerint dönti el, hogy az adott óraszámok és létszám alapján ezt és ezt fogja csinálni. Ez esetben is jelen van az a felelősség, hogy ők döntöttek arról, mi is fog az adott hatodik évfolyamon történni. Ebből pedig az a funkció következik, hogy valakinek végig kell gondolnia a tantervből származó kötelezettségeket az adott időszakban az adott osztály gyerekeire vonatkoztatva. Ehhez pedig integratív kapcsolatba kell kerülni az adott osztályban működő pedagógusokkal.

A magyar iskolák többségében karakterisztikus jellemző marad az osztályrendszer szerinti oktatás akkor is, ha a tanulás-szervezésben megjelennek a csoportbontás különböző formái. Ezért szervezeti szempontból az a megoldás kínálkozik, hogy az osztályokhoz hozzákapcsolódjon egy különleges – hagyományosan az osztályfőnökhöz kötött – pedagógiai felelősség. Ha úgy tetszik, ez a szervezet működésének belső logikájából fakadó elem, ezért – úgy hiszem – a magyar iskolák döntő többsége a NAT-ra való felkészülés időszakában is ki fogja alakítani, esetleg újraértelmezi, de mindenképpen megtartja az osztályfőnöki szerepkört.